

1956 ÉS A MAGYAR FALU*

A címben jelzett témára vonatkozó megállapításaim a kalocsai és a dunavecsei járásban szerzett tapasztalataimon alapulnak. Arra azonban már e korlátozott bázison nyugvó ismeretek is elegendőnek tűnnek, hogy leszámolhassunk néhány közkeletű félreértéssel, utólag kialakult és gyökeret vert előítélettel. Ezek szerint 1956 októberében vidéken nem történt semmi említésre méltó, a falu átaludta a forradalmat, s november 4-e után sem tanúsított semmilyen jellegű ellenállást. Más indíttatású kommentárok meg, ellenkezőleg, abban marasztalják el a falut, hogy október 23-át követően menekülésre, bújkálásra kényszerített és megfélemlített jószívet minden helyi párt- és tanácsi vezetőt, függetlenül azok tényleges közéleti előéletétől. Próbáljunk hát közreadni egy más, az iménti állítások által sugalltaktól eltérő forgatókönyvet!

*

Mind a városi–pesti eseményekkel való párhuzamosságok, ill. különbségek, mind a falusi események saját történetének megértéséhez hasznosnak tűnik az október 23. és november 4. közti időszakot három szakaszra bontani.

Az első szakasz a forradalom kitörése és az azt követő egy-két nap. Ez a falusi téren kívül zajlik, s mint annyi más „történelmi” esemény, ez is kívülről-felülről éri a falut. A pesti események hatására eltűnik a védőernyő a helyi hatalmi szervek feje fölül, ám e hatalmi vákuumot még csak felemás, bizonytalan módon érzékelik.

A második – talán legrövidebb szakasz – valamikor október 25. és 27. közt zajlik le egy-két nap alatt. Ennek tartalma a hatalmi vákuum tudatosodása a falu számára, és a helyi hatalom tényleges összeomlása. Ekkor válik a telefon hatalmi eszközből újra pusztai technikai játékszerré, mikor a segélykérő szóra már sem pártutasítások, sem kiegészítő rendőrségi vagy ÁVH-s alakulatok nem várhatók. Ezzel párhuzamosan – többnyire egy tömegdemonstráció keretében – zajlik a hatalom helyi szimbólumainak az eltávolítása: bizonyos szobrok, emlékművek ledöntése, csillagok, vörös zászlók eltávolítása, a begyűjtési iratok elégetése...

Ezt követi a harmadik szakasz, melyet rendszerint egy falugyűlés vezet be. Ezen közfelkiáltással vagy a közvetlen demokrácia más módszereivel megválaszt-

ják a Nemzeti Bizottságot, ezt követően megalakítják a Nemzetőrséget stb. Vagy is konszolidálják a forradalmat és kiépítik új intézményeit.

*

E három szakasz a magyar falun nemcsak eseménytörténetileg különíthető el, hanem az egyes periódusokban egészen más és más rétegek viszik a primet, s válnak szinte kizárólagos meghatározóivá az éppen adott szituációnak. Ebből a szempontból alapvetően különbözik a pesti szintől, ahol – ha eltérő súlyokkal is –, de a legkülönbözőbb rétegek állandó szereplői az eseményeknek.

Először is a forradalom nem a falun tör ki, s mégcsak részben sem ott vívják meg. A falu egyrészt a rádió keresztül, másrészt vasutasok és ingázó munkások révén értesül a történetekről.

A második szakasz meghatározó elemei a falu részben földhözjuttatott nap-számos vagy egykori cseléd rétegei, valamint lumpen elemei, akik közül szép számmal verbuválódtak a begyűjtési apparátus „fizikai dolgozói” csakúgy, mint az MDP-ben vagy megkapaszkodó vagy abból a későbbiekben kiszoruló „kis-párttagok”. Mindkét réteg közös élménye a csalódottság érzése volt. Akár azért, mert azon a néhány juttatott holdon képtelenek voltak megkapaszkodni, s 1951–52-re egységnyi területre eső beszolgáltatási és adóterhek elérték, sőt meghaladták a kulák-terhek 1948–49-es szintjét, miközben híján voltak iga-erőnek és gazdasági felszerelésnek. Akár azért, mert a hatalmi hierarchia aljára történő besorolásuk jelentős részük számára nem hozta meg az általuk remélt előnyöket, kiváltságokat. E két réteg közös vonása csak eredendő szegénységük volt, és ingerültségüket, agresszivitásukat ugyan más-más gyökerű, de egyaránt mély frusztrációjuk okozta. Mindkét réteg hamis csekket kapott – az oly régóta óhajtott önálló gazdálkodó, ill. kisapparátcsik létre –, amit egyikőjük sem tudott beváltani.

Ezzel szemben a harmadik – a Nemzeti Bizottságokhoz kötődő – szakasz élményeinek meghatározói és hordozói a középrétegek. Nekik nemigen voltak illúzióik, különösen 1948-at követően nem. Ők nem beváltatlan ígéretek csalódottjai, hanem túlélési stratégiák óvatos mesterei. A falusi tér legfőbb sajátossága, hogy a forradalom megszilárdult intézményeinek képviselői nem kivívják a forradalmat, hanem konszolidálják azt! „Harcos” forradalmi élményük és tudatuk nincs is, s ez meghatározó különbség a pesti szintérhez képest. Annak ellenére, hogy megkönnyebbüléssel, együttérzéssel fogadják a pesti események hí-
rét és eredményét, a forradalom falusi változatának második szakaszát lebonyo-
lító rétegektől határozottan, sőt hatékonyan határolják el magukat. Az ő elége-
detlenségük nem artikulálatlanul és pusztá negációként ömlik a politikai színre,
hanem rend és rendszerteremtő módon jelenik meg: az egyesületi hagyományo-
kon felnőtt, nem is olyan régen még a legkülönbözőbb olvasókörökhöz, egyle-
tekhez tartozó közeparaszti és iparos rétegek a „dêja vu” természetességével

vezénylik le a forradalom új intézményeinek – a Nemzetőrségnek – a létrehozását.

*

Abból az alapvető tényből, hogy a falu számára ről érkezik, az nem az ő tettük, hogy a konszolidáló rétegek amolyan rendparti forradalmárok, néhány adódik.

1. Nem foglalkoznak országos ügyekkel, „nagy po-
valamilyen szegmensére igaz, hogy a történelmet csak
jűk fölött zajló felhőjáték, melynek eredményekép
inkább csak esik, akkor ez a falura kiváltképp igaz (a
előző évtizedben). A pesti események teret nyitotta
risak a „fentiekkal”. Éveken át rekviráltak tőlük és
gok”, s most nem tudják másképp kifejezni szolida
önként gyűjtenek, szállítanak és adományoznak élel-
kapcsolat lehetősége, igénye fel sem merül bennük.

Ezzel szemben helyi ügyeket intéznek, szerveznek
gazdaságok dominálják, termelő üzemeik nincsenek
nem is alakulnak munkástanács-szerű intézmények.
válnak öngazgató egységgé. Mondhatnánk: személyi
az új intézmények szabadon megválasztott vezetőinek
lán a legfőbb politikai garanciává. Amilyen esetleges
nált, hogy kik válnak a második szakasz hangadóivá
rendszerint a Nemzeti Bizottságok, s ezek működésé-
intézmények új vezetőinek személye, kik semmi má-
gukat választóik előtt, mint addigi sorsukkal.

Csak ennek a személyes hitelnek a bázisán válik
tens – nem valamikori politikai pártvonalakat követő
csoportokat, rétegeket képviselő – koalíciós politikai
Bizottságok összetételében. A helyzet konszolidáló
tagság képviselőinek biztosítására is történik nem e-
ve egyrészt, hogy a falu tisztában van vele: az MD-
markánsan elkülöníthető rétegeket takar, s így ők is
másrészt egy józan mámor napjait élnek: keresik az új
vezetés nem teljesen kompromittálódott tagjaival, h-
szeríti őket. Új hatalom ritkán ily méltányos: rend-
normái szerint, de nem ítélkezik.

A Nemzeti Bizottságok ugyanakkor nemcsak a vo-
jait védelmezik, s garantálják sértetlenségüket, de a M-
dályozzák – ha kell – a boltok feltörését, a raktár-
t

vezénylik le a forradalom új intézményeinek – a Nemzeti Bizottságnak és a Nemzetőrségnek – a létrehozását.

*

Abból az alapvető tényből, hogy a falu számára a forradalom kívülről-fetülről érkezik, az nem az ő tettük, hogy a konszolidáló, intézményteremtő közpétegek amolyan rendparti forradalmárok, néhány további következmény is adódik.

1. Nem foglalkoznak országos ügyekkel, „nagypolitikával”. Ha a társadalom valamilyen szegmensére igaz, hogy a történelmet csak elszenvedik, hogy az a fejük fölött zajló felhőjáték, melynek eredményeképpen hol süt, de rendszerint inkább csak esik, akkor ez a falura kiváltképp igaz (különösen az 1956-ot megelőző évtizedben). A pesti események teret nyitottak számukra, s ezért szolidárisak a „fentiekkel”. Éveken át rekviráltak tőlük élelmet „idegen hatalmasságok”, s most nem tudják másképp kifejezni szolidaritásukat, mint azzal, hogy önként gyűjtenek, szállítanak és adományoznak élelmet a városnak. Más típusú kapcsolat lehetősége, igénye fel sem merül bennük.

Ezzel szemben helyi ügyeket intéznek, szerveznek. A falut ekkor még egyéni gazdaságok dominálják, termelő üzemeik nincsenek, s így természetesen nem is alakulnak munkástanács-szerű intézmények. Maga a falu mint közösség válik öngazgató egységgé. Mondhatnánk: személyi politikát folytatnak, hiszen az új intézmények szabadon megválasztott vezetőinél a személyes hitel válik talán a legfőbb politikai garanciává. Amilyen esetleges, s csak szociálisan determinált, hogy kik válnak a második szakasz hangadóivá, olyannyira nem véletlen rendszerint a Nemzeti Bizottságok, s ezek működése nyomán az egyéb községi intézmények új vezetőinek személye, kik semmi mással nem hitelesíthetik magukat választóik előtt, mint addigi sorsukkal.

Csak ennek a személyes hitelnek a bázisán válik lehetővé, hogy egyfajta lábens – nem valamikori politikai pártvonalakat követő, hanem inkább informális csoportokat, rétegeket képviselő – koalíciós politika érvényesüljön a Nemzeti Bizottságok összetételében. A helyzet konszolidálódása nyomán még az MDP tagság képviselőinek biztosítására is történik nem egy kísérlet; ezzel is elismerve egyrészt, hogy a falu tisztában van vele: az MDP tagsága jelentős részben markánsan elkülöníthető rétegeket takar, s így ők is képviselőre „jogosultak”; másrészt egy józan mámor napjait élük: keresik az együttműködést a korábbi vezetés nem teljesen kompromittálódott tagjaival, holott erre semmi sem kényszeríti őket. Új hatalom ritkán ily méltányos: rendet teremt saját demokratikus normái szerint, de nem ítélkezik.

A Nemzeti Bizottságok ugyanakkor nemcsak a volt vezetés népszerűtlen tagjait védik, s garantálják sértetlenségüket, de a Nemzetőrség révén megakadályozzák – ha kell – a boltok feltörését, a raktárak, begyűjtött termények

széthordását, és a termelőszövetkezetek vagyonának széthurcolását. Nem mint-ha egy percig is jogosnak tartották volna a termékek elosztásában érvényesülő diszkriminatív elveket, a begyűjtés módjait, a beszolgáltatandó termények mennyiségét, vagy éppen az erőszakkal életre keltett termelőszövetkezetek létét. De számukra is nyilvánvaló volt, hogy e javak „spontán újraosztása” jogbiztonság és intézményi garanciák nélkül csak ellenkező előjelű folytatása lenne az addigi gyakorlatnak: rablás. Bármily érthető is az indulat, így újra csak nem azokhoz jutnának e javak, akiket az tényleg megillet.

Az érdemtelen vezetők felelősségének csakúgy, mint a jogtalanul begyűjtött termények sorsának eldöntése a falu szerint már nem pusztán helyi, hanem országos szintű konszenzust igényel. S ennek megfelelő jóhiszemű optimizmussal várják az e feladatok megoldásához adekvát országos intézmények kiépülését. döntések megszületését.

2. A falu nemcsak elszenvedi a történelmet, de nagyrészt idegenek, „vidékiek” által szenvedi el. Nem véletlen, hogy a hatalom összeomlása után mindekelőtt az idegenek bújnak el, vagy inkább lógnak meg a faluból. A rendőrség „vidéki” tagjait is kivonják, míg a helybeli rendőrök rendszerint maradnak: mindenki tudja — fent és lent egyaránt —, hogy a helyiek inkább szót értenek a helyiekkel.

Ritka történelmi pillanat: a falu magára marad, végre a maga ura. S pillanatokon belül ura a helyzetnek is. A forradalom leghosszabb, harmadik szakaszában nem elvakult indulatok vezérik, hanem mérlegel! Nem lehet eléggé túlbecsülni annak a ténynek a jelentőségét, hogy a község addigi vezetőinek a megítélésében nem a hatalmi pozíció, funkció pusztá birtoklása bizonyult meghatározónak — mint ahogy az előfordult számos esetben a személytelenebb városi közegben —, hanem a szóban forgó személy korábbi magatartása. Sőt! A megértés kiterjedt szinte minden olyan cselekedetre, amit nem lehetett túlcitálni tekinteni. Engedni a külső kényszernek — érthető és megbocsátható. Túlcitálni — bűn, a falu elárulása. Míg az előbbi nem számon kérhető a falu örök reálpolitikára kényszerített morálja szerint, az utóbbi annál inkább.

E mérlegelő magatartás eredménye követhető nyomon a kalocsai és dunavecsei járás 1956. november 21-i és december 4-i jelentésében, melyek a községi tanácsi garnitúrákban 1956. október 23-a után bekövetkezett változásokról adnak számot. 25 községben a tanácselnökök közül 12, a tanácselnök-helyettesek közül csak 4, míg a tanácsítók közül 9 helyére került új személy. Négy községben változatlan maradt a tanácsi vezetés, miközben mindössze egy községben cserélődött ki mindhárom vezető! (Csak ez utóbbi eset tömeges előfordulása valószínűsíthetné fékezhetetlen indulatok vagy valamiféle parttalan bosszú jelenlétét, melynek felfestésére az elmúlt harminc évben hivatalos részről szinte folytonos kísérlet történik.) S ha meggondoljuk, hogy a tanácselnök-helyettesek között volt legkisebb az idegenek aránya, érezhetjük, hogy mennyire nem esetleges az egyes funkciókban tapasztalható „cserélődési ráta” különbségei.

(Azért beszélek cserélődésről, mert ezek a jelentés menekült és leváltott vezetők adatait.)

3. 1956. november 4-e — a szovjet tankok átvon-
tuk kívülálló adottságként élük át a „nagypolitikába”
másfél héttel korábban. Az ostrommal és a döntő
tisztításával elfoglalt új hatalom egy-egy — az ok
helyreállítására felszólító — rendelet kibocsátásán k
hagyja a falut, s egyelőre megelégszik az ellenállás
demonstratív megnyilvánulásainak a letörésével. A
nyire saját ügyeit intézi: a Nemzeti Bizottságok a he
ber folyamán a helyi szintű hatalmi vákuumban m
még valóban szabad — választásokon szinte zökken
csökká. A járási tanácsok még meg is erősítik őket
nek egyes október 23-a előtti népszerűtlen községi
kával szemben. Az intézmények folytonosságát fen
is simán zajlott le. Egyrészt az új kormány hallgatól
már a csendet is, s erre nagy szüksége volt. Másrés
Bizottságoknak a tanácsokkal megerősítést, megújít
garnitúrája nem kompromittálódott a forradalomb
tettük — saját tudata szerint sem csinálta, hanem
„társadalmi megbízatása” most sem az országos ügy
natkozott, hanem a falu integritásának, önrendel
képezt maximális biztosítására.

A falusi kettős hatalom másik pólusát kezdett
karhatalmista alakulatok képezik. (A rendőrség hel
szántukból is alkalmatlanok e szerepre, s ezért má
hetnek hatékony ellensúlyként szóba.) A karhata
kétértelműséggel az 1956–57 fordulóján táján ú
MSZMP községi szervezetei.

Úgy 1957 februárja táján látja az új kormányza
hogy megkísérelje eltávolítani a széles körű népszer
ből bármily hihetetlenül hangzó, de még ekkor is
személyes hitellel rendelkező, „ottfelejtett” tanács
tartóan mérlegelt a forradalom napjaiban a falu a
tott cserék vonatkozásában, oly egyszerű volt az ú
„revans” során: ne maradjon senki a község vezeté
került oda.

A helyi tanácsi szervek megtisztítása azonban r
szabályok betartása révén, lett légyenek azok még
egykori Nemzeti Bizottságokban is aktív vezetők e
ték a karhatalmistákkal. S hogy ez eljárás utólag iga
őket. E perek sajátossága volt, hogy rendszerint eg

(Azért beszélek cserélődésről, mert ezek a jelentések együttesen említik az elmenekült és leváltott vezetők adatait.)

3. 1956. november 4-e — a szovjet tankok átvonulása — után ugyanolyan rajtuk kívülálló adottságként élük át a „nagypolitikában” beállt változásokat, mint másfél héttel korábban. Az ostrommal és a döntő fontosságú pesti színtér megtisztításával elfoglalt új hatalom egy-egy — az október 23-a előtti állapotok helyreállítására felszólító — rendelet kibocsájtásán kívül lényegében érintetlenül hagyja a falut, s egyelőre megelégszik az ellenállás gyéren előforduló látványos, demonstratív megnyilvánulásainak a letörésével. A falu azonban most is többnyire saját ügyeit intézi: a Nemzeti Bizottságok a helyükön maradnak, s november folyamán a helyi szintű hatalmi vákuumban megtartott — paradox módon még valóban szabad — választásokon szinte zökkenőmentesen átalakulnak tanácsokká. A járási tanácsok még meg is erősítik őket. Sőt, néhány esetben fellépnek egyes október 23-a előtti népszerűtlen községi vezetők visszatérési szándékával szemben. Az intézmények folytonosságát fenntartó átalakulás több okból is simán zajlott le. Egyrészt az új kormány hallgatólagos elismerésnek tekintette már a csendet is, s erre nagy szüksége volt. Másrészt a helyi szinten a Nemzeti Bizottságoknak a tanácsokkal megerősítést, megújított legitimitást nyert vezető gamitúrája nem kompromittálódott a forradalomban, hiszen — mint már kifejtettük — saját tudata szerint sem csinálta, hanem „csak” konszolidálta azt. S „társadalmi megbízása” most sem az országos ügyekre, a „nagypolitikára” vonatkozott, hanem a falu integritásának, önrendelkezésének a lehetőségekhez képest maximális biztosítására.

A falusi kettős hatalom másik pólusát kezdetben a községekbe vezényelt karhatalmista alakulatok képezik. (A rendőrőrs helyi tagjai rendszerint már önszántukból is alkalmatlanok e szerepre, s ezért már önmagukban sem igen jöhetnek hatékony ellensúlyként szóba.) A karhatalmistákat egészítik ki némi kétértelműséggel az 1956–57 fordulója táján újjáalakuló-kiépülő párt, az MSZMP községi szervezetei.

Úgy 1957 februárja táján látja az új kormányzat elérkezettnek az időt arra, hogy megkísérelje eltávolítani a széles körű népszerűséggel, s — pesti nézőpontból bármily hihetetlenül hangzó, de még ekkor is — jelentős erkölcsi tőkével, személyes hitellel rendelkező, „ottfelejtett” tanácsi vezetést. Amilyen mértéktartóan mérlegelt a forradalom napjaiban a falu a vezető posztokon végrehajtott cserék vonatkozásában, oly egyszerű volt az új kormányzat szempontja a „revans” során: ne maradjon senki a község vezetésében, aki a nép akaratából került oda.

A helyi tanácsi szervek megtisztítása azonban nehezen ment volna a játék-szabályok betartása révén, lett légyenek azok mégoly korlátozottak is. Így az egykori Nemzeti Bizottságokban is aktív vezetők egy részét egyszerűen elvitették a karhatalmistákkal. S hogy ez eljárás utólag igazolást nyerjen, perbe fogták őket. E perek sajátossága volt, hogy rendszerint egy csapatba sorolták a forra-

dalom falusi történetének második, illetve harmadik szakaszának szereplőit. Így kerül egy perbe a spontán elégedetlen – korábban már jellemzett – „tömeg” az azt leszerelő, a forradalmat konszolidáló középrétegekkel, s léptetik ez utóbbit felbújtóként, értelmi szerzőként a perek porondjára.

*

Végezetül egy rövid megjegyzést fűznék a „minek nevezzetek” kérdéséhez. Tapasztalataim szerint falun sokkal magától értetődőbben nevezik az 1956. október 23. és november 4. között hazánkban lezajlott eseménysort forradalomnak, mint Pesten. Miért? Érzésem szerint két ok miatt.

Egyrészt az a körülmény, hogy a forradalmat nem saját tettükként élték meg, egész egyszerűvé tette számukra, hogy nevén nevezzék: forradalom. Az „ilyesmit” – történelmi tapasztalataik szerint – így szokás hívni. Így hívták már akkor is, és utána is. Nem euforikusan azonosulva vele, még kevésbé elhatárolóan, csak tárgyszerűen.

Másrészt egyéni gazdálkodóként nem is voltak olyan közvetlen nyomásnak kitéve, hogy önelidegenítően vagy éppen önigazolóan ellenforradalomnak, vagy bármi másnak kellett volna nevezniük. Ez a folklór maradt a leginkább érintetlen – szemben a városi, s kiváltképp az értelmiségi közeggel – az ilyen típusú ideológiai kényszerektől. Nekik nem kellett állásuk, hivataluk megtartásához szerepváltásokra kényszerülniük, hiszen ők sosem ideológiát termeltek.

A falu „véleménye” erről a kérdésről érdektelennek minősült. Ők meg hallgatnak, ha nem kérdezik őket.

* Elhangzott az 1986. december 5–6-án rendezett tanácskozáson.

MAGYARORSZÁG HELYZETE

Magyarország helyzete az egész világ botránnyá válnak.

Botránnyá a magyar helyzet a nyugati világnak. nyugati világ, hogy a kelet-európai országok az egységes unió segítségével náluk bevezetett kormányformáját nem kívánják, s idestova tíz éve tartja ez országok előbb-utóbb valamiféle magukválasztotta más kormány. Azt nem ígerte nekik, hogy atomháborút fog indítani. Hívta fel őket, hogy esztelenül fegyvert fogjanak. Ezek a biztatások, hogy ha egyszer a világpolitikai fellépése ezt lehetővé teszi, akkor a nyugati világ teljes erkölcsi súlyát beveti annak érdekében, hogy e népek számukra kielégítően megoldódjék. A magyar forradalom ilyen tárgyú világpolitikai alku minden feltételét és jobbról is, balról is sajnálkozni a magyar forradalommal túlfutott például a lengyel akció mértékén. Ezen nincsen, mindenekelett azért nem, mert a lengyel ügyekben vannak és éppen a magyar ügy okozta megbotránnyá, hogy a lengyel ügy meg tudott állni ott, ahol megbotránnyá a magyar forradalom nekilendülését nem saját oktalanság, hanem az álló államvezetés és karhatalom konoksága és vérengzése ellenére, hogy előkészítetlen és szervezett ellenrengzésre volt válasz, meglepően józan, emberséggel. Utóbb mégis eredendően kilátástalannak nyilvánították saját esztelensége, hanem cserbenhagyattatása tette megbotránnyá ennél nagyobb felkelés, több fegyverrel, harcra van annak valószínűsége, hogy a világpolitika napinap hibátlan jogi, politikai és erkölcsi jogcimeit produkál, hogy elsőpri a gyűlölt, elnyomó és bürokratikus rendszerre juttat egy meggyőződéses kommunistát, aki a párt magyarországi erkölcsi és politikai hitelvesztésén keresztül rendszeren alapuló parlamentáris demokráciát és be-